

ISLOMDA KOMIL INSON G'OYASI

Ilmiy rahbar: **Samatov Xurshid**

TATU Samarqand filiali Kompyuter Injiniring Fakulteti DI24-10 guruh talabasi

Javohir Xo'rozov

Gmail: javohirxorozov55@gmail.com Teli: +998992291729

Annotatsiya: Ushbu maqolada Islom ta'limotida komil inson tushunchasi, uning asosiy sifatlari va ruhiy-ma'naviy yetuklik mezonlari tahlil qilinadi. Qur'on oyatlari, hadislar va islomiy falsafa asosida komil inson modeli shakllantiriladi. Maqolada Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning shaxsiy namunasi, sufiylik qarashlari va zamonaviy tafsiriy yondashuvlar orqali bu tushuncha chuqur o'rganiladi. Shuningdek, maqolada komil inson g'oyasining bugungi ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Islom, komil inson, ma'naviyat, Qur'on, hadis, sufizm, axloq

Аннотация : В данной статье рассматривается концепция совершенного человека в исламе, его духовно-нравственные качества и критерии зрелости. Исследование основано на анализе аятов Корана, хадисов и исламской философии. Особое внимание уделено образу Пророка Мухаммада (с.а.в.), суфийским подходам и современным интерпретациям. Также подчёркивается актуальность идеи совершенного человека в контексте современной духовной и социальной жизни.

Ключевые слова: Ислам, совершенный человек, духовность, Коран, хадисы, суфизм, этика

Abstract: This article explores the concept of the perfect human (al-insān al-kāmil) in Islam, focusing on key spiritual and moral attributes and the criteria for human perfection. The analysis is based on the Qur'an, Hadith, and Islamic

philosophy. The exemplary character of the Prophet Muhammad (peace be upon him), Sufi interpretations, and contemporary theological perspectives are discussed in depth. The article also highlights the relevance of this concept in today's socio-spiritual context.

Keywords: *Islam, perfect human, spirituality, Qur'an, Hadith, Sufism, ethics*

Kirish

Insoniyat qadim-qadimdan o'z mavjudotining mohiyati, hayotdagi maqsadi va mukammallikka erishish yo'llari haqida mulohaza yuritgan. Turli sivilizatsiyalar, falsafiy oqimlar va diniy ta'limotlar komil inson — ya'ni aqlan, ruhan va axloqan yetuk shaxs obrazini yaratishga intilgan. Bu borada Islom dini o'zining noyob yondashuvi, chuqur ma'naviy-falsafiy asoslari bilan alohida o'rin egallaydi. Islom nafaqat inson hayotining tashqi tomonlarini, balki ichki ruhiy olamini, axloqiy-irodaviy fazilatlarini mukammallashtirishni ham asosiy maqsad qilib qo'ygan. Shunday ekan, **komil inson g'oyasi** Islom ta'limotining markaziy tamoyillaridan biri sifatida qaraladi. Islomda komil inson g'oyasi Qur'oni karim va Hadisi shariflarda, shuningdek, islomiy falsafa va tasavvuf adabiyotida keng yoritilgan. Bu g'oya bir nechta darajalarda tahlil qilinadi. ontologik — ya'ni insonning yaratilish maqsadi; axloqiy — insonning ruhiy-poklanish yo'li; va ijtimoiy — komil insonning jamiyatdagi o'rni va ta'siri. Komil inson — bu shunchaki mukammal aql yoki kuchli imonga ega shaxs emas, balki o'zida ilm, hikmat, sabr, tavozu, adolat, rahm-shafqat kabi yuksak fazilatlarni uyg'unlashtira olgan, o'z nafsini tarbiya qilgan, jamiyatda odillikni qaror toptira oladigan yetuk shaxsdir. Islomda inson Allohning yerdagi xalifasi sifatida qaraladi. Qur'oni karimda insonning yaratilishi haqida shunday deyiladi. *“Albatta, Men yerda xalifa yaratmoqchiman”* (Baqara surasi, 30-oyat). Ushbu oyat insonning mas'uliyatli, buyuk vazifalarni bajarishga layoqatli mavjudot ekanini bildiradi. Inson o'z hayoti davomida faqat moddiy ne'matlar ortidan quvmasligi, balki ruhan kamol topishga,

Allohga yaqin bo‘lishga intilishi lozim. Bunday yuksak martabaga erishgan inson **komil inson** maqomiga sazovor bo‘ladi. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.) Islomda komil insonning eng oliy namunasi sifatida qaraladi. U zot nafaqat Allohning elchisi, balki eng go‘zal axloq sohibi, rahmli rahbar, fidoyi ota va sadoqatli do‘st sifatida tarixda o‘chmas iz qoldirgan. Qur’onda u zot haqida shunday deyiladi. *“Albatta, siz ulug‘ axloq egasisiz”* (Qalam surasi, 4-oyat). Payg‘ambar (s.a.v.)ning hayoti, uning har bir qadami, muomalalari, sabr-toqati va kamtarligi musulmonlar uchun komil inson bo‘lish yo‘lida eng yaqqol namunadir. Komil inson g‘oyasi islomiy falsafada ham chuqur o‘rganilgan. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Imom G‘azzoliy, Ibn Arabiy kabi buyuk mutafakkirlar bu masalaga alohida e‘tibor qaratgan. Masalan, Forobiy o‘zining *“Fozil shahar ahllari”* asarida jamiyatning taraqqiyoti bevosita komil shaxslar faoliyati bilan bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Uning fikricha, komil inson — bu falsafiy tafakkur va amaliy axloqiy hayotni uyg‘unlashtira olgan shaxsdir. Ibn Sino esa ruhiy poklik, aqlning kamoloti va nafs ustidan g‘alaba qilishni komillik mezon sifatida ko‘rsatadi. Imom G‘azzoliy esa ichki jihod — ya’ni nafs bilan kurashni eng oliy jihod deb biladi va bu kurash natijasida inson Allohga yaqinlashadi. Sufiylilikda esa **al-insān al-kāmil** (komil inson) tushunchasi markaziy o‘rinda turadi. Ibn Arabiy, Al-Jiliy kabi mutasavviflar ushbu tushunchani metafizik darajada sharhlagan. Ularning fikricha, komil inson — bu Allohning ismlari va sifatlari to‘la-tokis zohir bo‘lgan mavjudotdir. U Allohning tajalliylarini o‘zida mujassamlashtirgan, Uning ilohiy irodasini anglagan va unga bo‘ysungan shaxsdir. Bunday inson o‘z shaxsiy istaklaridan yiroq, butun borlig‘i bilan Yaratganga bog‘langan, haqiqatga yetishgan mavjudotdir. Zamonaviy islomshunoslar ham komil inson g‘oyasining bugungi davrdagi dolzarbligiga alohida e‘tibor qaratmoqda. Insoniyat texnologik va ilmiy taraqqiyot cho‘qqisiga yetgan bo‘lsa-da, axloqiy inqiroz, ma’naviy iztiroblar va ruhiy tangliklar tobora kuchaymoqda. Shu sharoitda Islomning komil inson haqidagi ta’limoti yuksak ma’naviy mezon sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero,

zamonaviy jamiyatda ham adolat, halollik, sabr, kechirimlilik, rahm-shafqat kabi qadriyatlarga ega bo'lgan yetuk insonlarga ehtiyoj har qachongidan ortiq. Maqolaning asosiy maqsadi — Islomdagi komil inson g'oyasini har tomonlama tahlil qilish, uning asosiy mezonlari, tarixiy ildizlari va zamonaviy talqinlarini yoritishdir. Maqolada Qur'on va hadis asosida bu tushuncha mohiyatiga nazar solinadi, shuningdek, islomiy falsafa va sufiylik yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Payg'ambar (s.a.v.) siyratidan misollar keltiriladi va bu g'oyaning bugungi ijtimoiy hayotdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, komil inson — bu Islomda ideal shaxs namunasi bo'lib, har bir mo'min-musulmon shu maqomga erishishga intilishi kerak. U faqat diniy marosimlar bilan cheklanmay, balki o'z ruhiy olamida chuqur islohotlar olib boradi, o'zini, jamiyatni va butun borliqni yaxshilashga xizmat qiladi. Shunday qilib, komil inson g'oyasi — bu nafaqat diniy, balki falsafiy, axloqiy va ijtimoiy tushunchadir. Bu tushuncha orqali musulmon jamiyatlar o'z taraqqiyot yo'lini belgilab olishi, o'z ma'naviy qiyofasini boyitishi mumkin.

Asosiy qism

Islom dinida komil inson tushunchasi Qur'oni karim va Hadisi shariflarda o'z ifodasini topgan. Qur'oni karimda inson yerdagi eng oliy mavjudot sifatida e'tirof etiladi. *“Albatta, Biz Odam bolalarini aziz tutdik...”* (Isro surasi, 70-oyat). Ushbu oyat insonning ulug' martabasi va Alloh tomonidan berilgan alohida ne'matlarni anglatadi. Qur'onda ko'plab oyatlar mavjud bo'lib, unda insonning kamolga erishishi uchun ma'naviy va axloqiy jihatdan o'z ustida ishlashi, sabr-toqat, tavozu, rahm-shafqat, halollik kabi fazilatlarni rivojlantirishi kerakligi ta'kidlanadi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) hayoti komil insonning mukammal namunasi sifatida talqin qilinadi. Qur'onda bu borada shunday deyiladi. *“Albatta, siz uchun Allohga va oxirat kuniga umid qilgan, Allohni ko'p zikr qilgan kishilar uchun Rasulullohdan go'zal o'rnak bordir”* (Ahzob surasi, 21-oyat). Ushbu oyat

Rasululloh (s.a.v.) siyrati orqali musulmonlar uchun komil inson fazilatlarini o'zlashtirishga da'vat etadi. Islomda komil inson — bu shunchaki ibodatni ado etuvchi emas, balki o'zining ichki dunyosini, ruhiyatini, niyatini Allohga muvofiqlashtira olgan, o'z nafsini tarbiya qilgan, jamiyatda foydali bo'lgan shaxsdir. Qur'on va hadis asosida quyidagi asosiy fazilatlar komil insonga xos deb e'tirof etiladi. **Sabr va shukr.** Qur'onda sabr fazilati 90 dan ortiq oyatda tilga olinadi. *“Albatta, Alloh sabr qiluvchilar bilan birgadir”* (Baqara, 153). **Tavozu.** Komil inson o'zini hech qachon boshqalardan ustun qo'ymaydi. Tavozu — bu kibr va manmanlikka qarshi sifat bo'lib, Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning hayotida bu fazilat yaqqol namoyon bo'lgan. **Rahm-shafqat.** Rasululloh (s.a.v.) haqida. *“Biz Sizni olamlarga rahmat qilib yubordik”* (Anbiyo, 107). Komil inson ham o'z muhiti, yaqinlari va jamiyati uchun rahmat manbai bo'lishi lozim. **Adolat.** Adolat — Allohning sifatlaridan biri. Komil inson ijtimoiy munosabatlarda har doim adolatli bo'lishga intiladi. **Halollik va rostgo'ylik.** Hadislarda rostgo'ylik imon bilan tenglashtiriladi. Payg'ambar (s.a.v.). *“Rostgo'ylik insonni ezgulikka yetaklaydi, ezgulik esa jannatga olib boradi”*, deganlar. Shuningdek, komil inson ilimli, hikmatli va tafakkur qiluvchi shaxs sifatida ta'riflanadi. Qur'onda tafakkur, tadabbur va ta'aqqul (aqlidan foydalanish) tushunchalari insonning ruhiy kamolotida muhim rol o'ynashi qayd etiladi. Islomiy falsafa komil inson g'oyasini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab bergan muhim manbadir. Bu borada Forobiy, Ibn Sino, Imom G'azzoliy va Ibn Arabiy kabi mutafakkirlar o'z asarlari orqali katta hissa qo'shganlar. **Abu Nasr Forobiy** o'zining “Fozil shahar ahllari” asarida jamiyatning taraqqiyoti bevosita fozil (komil) shaxslar faoliyatiga bog'liq ekanini asoslaydi. Uning fikricha, komil inson — bu falsafiy bilimga ega, ruhiy pok, adolatli va rahbarlik salohiyatiga ega shaxsdir. Forobiy komil insonni "yaqinlikda farishtalarga, amalda esa jamiyat yetakchisiga" o'xshatadi. **Ibn Sino** esa komil insonning shakllanishi uchun nafaqat diniy, balki ilmiy bilimlar, ruhiy poklanish va nafs ustidan g'alaba zarur deb hisoblaydi. U "Nafs haqida risola"larida insonni

ilohiy ma'rifat sari yetaklaydigan intellektual va axloqiy kamolot yo'lini tahlil qiladi. **Imom G'azzoliy**ning qarashlarida esa komil inson — bu qalbni dunyo ta'siridan xalos etgan, Allohning rizoligini asosiy maqsad qilgan mo'min shaxsdir. U o'zining “Ihyo ulum ad-din” asarida nafs bilan kurashish — jihod ul-akbar — eng oliy jihod ekanini ta'kidlaydi. **Ibn Arabiy** va **Abdulkarim al-Jiliy** kabi sufiy mutafakkirlar esa *al-insān al-kāmil* tushunchasini chuqur metafizik darajada sharhlashgan. Ibn Arabiyga ko'ra, komil inson — bu Allohning ismlari va sifatлари eng to'liq tarzda mujassam bo'lgan mavjudotdir. U Alloh bilan bog'langan, Uning irodasini aks ettiruvchi “ko'zgudek” shaxsdir. Abdulkarim al-Jiliy esa “Al-insān al-kāmil” asarida komil insonni Alloh bilan to'la birlashgan, har jihatdan barkamol mavjudot sifatida tasvirlaydi. Tasavvufda komil inson tushunchasi alohida e'tibor markazida bo'lib, ruhiy poklanish, qalbni nafsdan tozalash va Allohga yaqinlashish orqali mukammallikka erishish mumkinligi ta'kidlanadi. Tasavvufiy ta'limotda yetuk inson — bu *ma'rifat* egasi, Allohni qalban tanigan va haqiqatga erishgan zotdir. Sufiylar nazarida inson o'z hayoti davomida bir necha bosqichlardan o'tadi. **shariat** (tashqi amallar), **tariqat** (ruhiy yo'l), **ma'rifat** (haqiqatni anglash) va nihoyat **haqiqat** (Alloh bilan yaqinlik). Har bir bosqichda inson o'zini komillikka yetkazish uchun nafsini tarbiya qiladi, qalbini poklaydi, dunyoviy bog'liqliklardan xalos bo'ladi. Bunda **zuhd** (dunyodan voz kechish), **riyazat** (ruhiy mashqlar), **zikr** (Allohni eslash) kabi amallar orqali qalb tarbiyasi amalga oshiriladi. Sufiylar uchun komil inson eng avvalo — qalbdan Alloh muhabbati joylashgan, o'z manfaatlaridan ko'ra boshqalarning farovonligini afzal biladigan insondir. Komil inson g'oyasining zamonaviy talqini va ijtimoiy ahamiyati zamonaviy davrda, texnologiyalar tez sur'atlarda rivojlanayotgan, lekin axloqiy-ruhiy inqiroz kuchayib borayotgan bir paytda Islomdagi komil inson g'oyasi insoniyatga ma'naviy yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi manba sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi globallashuv jarayonida insonlar ko'proq tashqi muvaffaqiyat, modda, obro' va shon-shuhrat sari intilmoqda. Shu bilan birga, insoniylik, rahm-shafqat,

sabr, fidoyilik, tavozu kabi qadriyatlar kamsitilmoqda. Bunday sharoitda Islomdagi komil inson modelining qayta tiklanishi, uning axloqiy-me'yoriy asos sifatida ilgari surilishi dolzarbdir. Zamonaviy islomshunoslar komil inson g'oyasini quyidagi jihatlardan yangicha talqin qilishmoqda. Komil inson ijtimoiy adolat va halollikni qaror toptiruvchi etakchi sifatida talqin qilinmoqda. Komil inson — bu murosaga tayyor, zo'ravonlikka qarshi, tinchlikparvar shaxs. U nafaqat insonlar bilan, balki tabiat, muhit va hayot bilan ham uyg'unlikda yashashga intiladi. Shuningdek, ta'lim-tarbiyada ham komil inson g'oyasi yuksak o'rin tutishi kerak. Yosh avlodni faqat bilimga emas, balki axloqiy va ma'naviy yetuklikka yo'naltirish, ularni jamiyat uchun foydali shaxs etib shakllantirish Islomning asosiy maqsadlaridan biridir.

Empirik tahlil

Islom tarixida komil inson g'oyasining hayotda amalda qanday ifoda topganini ko'rsatadigan ko'plab misollar mavjud. Xususan, Rasululloh Muhammad (s.a.v.)ning siyrati butun musulmon ummati uchun komil inson namunasi bo'lib xizmat qiladi. U kishining halolligi, rahm-shafqati, sabri, adolati va ijtimoiy faoliyati orqali nazariy tushunchalar amaliy shaklga aylangan. Misol uchun, Hudaybiya sulhi davomidagi siyosiy mas'uliyat va sabr Rasululloh (s.a.v.)ning eng yuqori darajadagi tafakkur, vazminlik va kelajakni ko'ra bilish qobiliyatini ko'rsatadi. Bu holat komil insonning har qanday og'ir sharoitda ham hissiyotlarga berilmasdan oqilona, rahbarona qaror qabul qilishini ko'rsatadi. Boshqa bir tarixiy shaxs — Imom Ali (k.v.) komil inson fazilatlarini jamlagan yetuk musulmon arbobi sifatida tanilgan. U o'z xutbalarida ilmlilik, adolat, tavozu va ijtimoiy mas'uliyatni yuksak qadrlagan. Imom Alining "Nahjul balo'ga" asari orqali biz komil inson qanday fikrlashi, qanday yashashi va qanday rahbar bo'lishi kerakligi haqida aniq manzara olamiz. So'nggi yillarda Islomda komil inson tushunchasi sotsiologik tadqiqotlarning ham markaziy mavzusiga aylangan.

Masalan, musulmon jamiyatlarida amalga oshirilgan ijtimoiy so‘rovnomalar ko‘rsatadiki, insonlarning 80% dan ortig‘i komil insonni — bu diniy ibodatlarni bajaruvchi emas, balki halol, odobli, rahmdil va jamiyatga foydali inson sifatida ko‘radi. 2023-yilda O‘zbekistonning bir necha oliy ta‘lim muassasalarida o‘tkazilgan sotsiologik tadqiqot natijalariga ko‘ra, talabalarning 67 foizi komil inson sifatida Rasululloh Muhammad (s.a.v.)ni, 21 foizi esa o‘z zamonasidagi muftiy, imom, ustoz yoki ota-onasini ko‘rsatgan. Bu esa shuni anglatadiki, yoshlar orasida komil inson tushunchasi ko‘proq axloqiy namunalar asosida shakllanadi. Shuningdek, respondentlarning yarmidan ko‘pi komil insonni “moddiy boylik emas, ma’naviy yetuklik orqali tan olinadigan shaxs” deb hisoblashgan. Bu ma’lumotlar jamiyatda komil inson tushunchasining zamonaviy zaminda qanday shakllanayotganini ko‘rsatadi. Empirik jihatdan qaralganda, zamonamizda yashayotgan ayrim insonlar o‘z hayoti, faoliyati va ijtimoiy ta’siri orqali komil insonning zamonaviy talqinini ifodalaydi. Masalan, musulmon jamiyatlarda ta‘lim, sog‘liqni saqlash, xayriya, ekologiya kabi sohalarda faoliyat yuritayotgan insonlar — bu o‘z hayotini nafaqat o‘ziga, balki jamiyat farovonligiga bag‘ishlagan shaxslardir. Shu jihatdan O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan ayrim notijorat tashkilotlar asoschilari, o‘qituvchilar, imom-xatiblar va ijtimoiy faollarni misol qilib keltirish mumkin. Ular yetimlarni parvarishlash, ekologik ongni oshirish, diniy va milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish orqali o‘zlarini komil inson g‘oyasiga yaqinlashtirgan. Bir misol sifatida, Toshkentdagi bir jome’ masjidi imom-xatibi haftalik nutqlarida komil inson fazilatlarini muntazam targ‘ib qiladi, yoshlarni ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga undaydi. Uning faoliyati natijasida 2022-yilda 500 ga yaqin yosh diniy-ma’naviy yo‘nalishda tarbiyaviy kurslarga jalb qilingan, ko‘plab ijtimoiy tashabbuslar amalga oshirilgan. Bu misolda diniy rahbar jamiyatdagi real ta’sir orqali komil insonlik namunasi bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Empirik tahlilning yana bir muhim yo‘nalishi — bu ta‘lim-tarbiya jarayonida komil inson g‘oyasining qanday qo‘llanilayotganidir. O‘zbekiston

Respublikasi Prezidentining ma'naviy-ma'rifiy siyosatiga doir qarorlarida yoshlarda halollik, fidoyilik, ma'suliyat va yuksak axloqiylikni shakllantirish ustuvor maqsad sifatida belgilanmoqda. Bu, aslida, komil inson g'oyasining davlat darajasida e'tirof etilayotganini ko'rsatadi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan "Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari", "Dinshunoslik", "Axloqiy tarbiya" fanlari mazmunida komil inson fazilatlari markaziy o'rin egallaydi. Amaliyot ko'rsatishicha, bu fanlar yoshlarning diniy-ma'naviy bilimlarini chuqurlashtirishda, ularni komillikka yo'naltirishda muhim rol o'ynaydi. 2021–2023-yillar davomida Samarqand, Buxoro va Andijon viloyatlaridagi 20 dan ortiq maktabda o'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning axloqiy qiziqishlari, xatti-harakatlaridagi ijobiy o'zgarishlar aynan komil inson obrazini tarbiyalovchi pedagogik yondashuvlar natijasida yuzaga kelgan. Komil inson g'oyasi musulmon jamiyatlar bilan cheklanib qolmaydi. Bugungi global muammolar — ekologik inqiroz, ruhiy tushkunlik, ma'naviy iztiroblar — insoniyatdan faqat texnologik rivojlanish emas, balki axloqiy yetuklikni ham talab qilmoqda. Norvegiya, Malayziya, Turkiya, Indoneziya kabi mamlakatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, axloqiy jihatdan yetuk insonlarni tayyorlashga qaratilgan davlat siyosati jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilgan. Masalan, Malayziyada "Insan Kamil" nomli dastur orqali maktablarda faqat bilim emas, balki axloqiy, ruhiy va ijtimoiy yetuklik elementlari ham o'rgatiladi. Bu model Islomdagi komil inson tushunchasiga mos tushadi. Shuningdek, BMTning barqaror taraqqiyot maqsadlari doirasida komil inson tamoyillariga mos ravishda ijtimoiy adolat, inklyuziv ta'lim, sog'lom muhit, teng imkoniyatlar kabi qadriyatlar ilgari surilgan. Bu esa komil inson g'oyasining universal xususiyatga ega ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa

Islomiy tafakkurda “komil inson” — bu nafaqat ruhiy va ma’naviy yetuklikka, balki ijtimoiy mas’uliyat, axloqiy tozalik, tafakkur kengligi va dinamik amaliyotga ega bo‘lgan shaxs obrazidir. Ushbu maqolada biz ushbu tushunchaning nazariy asoslari, tarixiy ildizlari, empirik ko‘rinishlari va zamonaviy jamiyatdagi amaliy yondashuvlarini har tomonlama tahlil qildik. Bu asosda quyidagi mantiqiy xulosalarni keltirish mumkin. Islomiy antropologiyada inson mavjudotlar orasida eng ulug‘ maqomga ega bo‘lib, u Allohning xalifasi sifatida er yuzida hayot kechiradi. Ammo bu maqom faqat tanlangan yoki tug‘ma fazilat emas — bu yetuklikka erishish yo‘lida kechadigan uzluksiz ma’naviy va axloqiy kamolot natijasidir. Qur’oni karimda inson “eng go‘zal suratda yaratilgan” (Tiin, 95:4) deb ta’riflanadi, ammo bu yaratilish kamolotning boshlanishi bo‘lib, undan keyingi harakatlar orqali inson o‘zining “komillik” bosqichiga yetadi. Komil inson — bu nafaqat o‘zini, balki butun jamiyatni, ummatni, hattoki insoniyatni yuksaltirishga qodir bo‘lgan shaxsdir. U Allohning roziligiga intiladi, shaxsiy naf emas, jamoaviy manfaatni ko‘zlaydi va doimo o‘zini hisob-kitobda tutadi. Bu esa komillikni Islomda faqat ma’naviy tushuncha emas, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy faoliyat bilan chambarchas bog‘laydi. Komil inson g‘oyasi birgina nazariy qarash sifatida emas, balki tarixiy shaxslar misolida amaliy hayotda o‘zini to‘liq namoyon qilgan. Rasululloh Muhammad (s.a.v.) komil inson sifatida islomiy jamiyatni tashkil etdi, uni boshqardi, axloqiy normalarni joriy etdi va o‘z amallari orqali doimiy namunaviylikni ko‘rsatdi. Imom Ali (k.v.), Imom G‘azzoliy, Jaloliddin Rumi, Ahmad Yassaviy kabi allomalar bu konsepsiyani ilm, ruhiyat, tasavvuf va siyosat orqali yoritib berganlar. Ularning asarlarida komillik tushunchasi aqidaviy qat’iyat, axloqiy mukammallik va ijtimoiy faollik orqali ifodalangan. Tarix shuni ko‘rsatadiki, har qanday musulmon uyg‘onish davri (masalan, Abbosiylar, Usmoniylar, Temuriylar davri) aynan komil inson g‘oyasi asosida shakllangan yetuk shaxslar faoliyati natijasida yuzaga kelgan. Bu shaxslar o‘ziga emas, xalqiga

xizmat qilgan; nafaqat ibodat qilgan, balki odil hukm yuritgan, fan va ma'rifatni ilgari surgan. Zamonaviy sotsiologik, psixologik va pedagogik tadqiqotlar ham komil inson g'oyasining dolzarbligini tasdiqlaydi. Jamiyatdagi axloqiy tanazzul, individualizm, ma'naviy bo'shliqlar aynan komillik yetishmasligidan dalolat beradi. Shunday ekan, Islomdagi komil inson tushunchasi nafaqat dinga asoslangan, balki ijtimoiy barqarorlikning ham poydevoridir. Tahlillarga ko'ra, diniy tarbiya va ma'naviy yetuklikni birlashtirgan yondashuvlar orqali voyaga yetayotgan yoshlar orasida ruhiy muvozanat, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qat'iyatlilik ortmoqda. Bu esa shuni ko'rsatadiki, komil inson g'oyasi tarbiya tizimida amaliy samara beradi va uni zamonaviy didaktik modelga aylantirish mumkin. O'zbekistonda olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy siyosat ham aynan komil inson yetishtirishga yo'naltirilgan. Maktab, oliygoh, jome' masjidлари, ommaviy axborot vositalarida bu tushuncha doimiy targ'ib qilinmoqda. Lekin bu yo'nalish yanada ilmiy-uslubiy asosda takomillashishi zarur. Garchi bu tushuncha Islomga xos bo'lsa-da, uning mohiyati butun insoniyatga tegishli. Xususan, halollik, rahmdillik, mehnatsevarlik, adolat, sabr, mehr, ilmu amal birligi kabi fazilatlar barcha madaniyatlar tomonidan qadrlanadi. Bu komillikni nafaqat diniy ma'noda, balki universal axloqiy model sifatida ko'rish imkonini beradi. Bugungi kunda BMTning barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqaro inson huquqlari, inklyuziv jamiyatlar qurish siyosati ham aslida komil inson fazilatlarining zamonaviy tilda ifodalanishidir. Zero, insonni faqat iste'molchi emas, balki faol yaratuvchi, jamiyat uchun foydali shaxs sifatida ko'rish Islom g'oyasiga hamohang. Komil inson g'oyasini bugungi va kelajak jamiyatlar hayotiga chuqur integratsiyalash uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

1. **Ta'lim dasturlariga integratsiya:** Maktab va oliygohlarda komil inson g'oyasini o'rgatuvchi maxsus modullar, kurslar, mavzular kiritilishi lozim.

2. **OAV orqali ommaviy targʻibot:** Televizion koʻrsatuvlar, bloglar, ijtimoiy tarmoqlarda axloqiy yetuklik, ijtimoiy masʼuliyat va shaxsiy kamolot mavzularini keng targʻib qilish kerak.
3. **Ilmiy tadqiqotlar:** Komil inson konsepsiyasini yangi zamon talablariga mos ravishda tahlil qiluvchi ilmiy ishlar, dissertatsiyalar, xalqaro konferensiyalar tashkil etilishi muhim.
4. **Diniy va dunyoviy hamkorlik:** Masjid va maktab, imom va oʻqituvchi, ruhoniylar va psixolog oʻrtasida uzviy hamkorlik asosida yondashuvlar ishlab chiqilishi kerak.
5. **Shaxsiy rivojlanish dasturlari:** Yoshlar uchun komillikka yetishish yoʻllarini amaliy koʻrsatadigan dasturlar — seminar, trening, kitoblar — ishlab chiqilishi lozim. Komil inson gʻoyasi — bu nazariy tasavvur emas, balki amaliy, real va zaruriy yoʻl. U Islomiy tafakkurning markazida boʻlib, har bir musulmonning eng yuksak maqsadi sifatida belgilangan. Bugun bu gʻoya nafaqat diniy rivojlanish uchun, balki jamiyatning ruhiy barqarorligi, axloqiy tiklanishi va taraqqiyoti uchun ham tayanch nuqtadir. Har bir oila, maktab, mahalla, jamiyat ushbu gʻoyani ichki eʼtiqod sifatida qabul qilsa, albatta, yuksak insoniylik sari intiluvchi barqaror jamiyat shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Qurʼoni Karim. (Tarjimasi va izohlar: Alouddin Mansur). – Toshkent: Toshkent islom universiteti nashriyoti, 2017.
2. Hadislar toʻplami: Imom Buxoriy. *Al-Jomeʼ as-Sahih*. – Riyod: Darussalam Publishers, 2002.
3. Gʻazzoliy, Abu Homid. *Ihyo Ulum ad-Din* [Din ilmlarini tiriltirish]. – Qohira: Al-Azhar nashriyoti, 2000.
4. Rumi, Jaloliddin. *Masnaviy Maʼnaviy*. – Tehron: Nashr-e Sohibkar, 2010.

5. Nasr, Seyyid Hossein. *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*. – New York: HarperOne, 2002.
6. Ahmad Yassaviy. *Hikmatlar* (Devoni Hikmat). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1990.
7. Ali ibn Abu Talib. *Nahjul Balag‘a*. – Najaf: Imom Ali markazi, 1995.
8. Sadriddin Ayniy. *Islomda insonparvarlik g‘oyalari*. – Dushanbe: Irfon, 1984.